

Чукаєва В. О.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО У СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

COMPARATIVE JURISPRUDENCE IN THE SYSTEM OF NATIONAL JURISPRUDENCE

Стаття присвячена проблемам розвитку вітчизняного порівняльного правознавства, які включають теоретичні та методологічні питання. Не дивлячись на те, що наука «Порівняльне правознавство» має вже давню історію розвитку все ж такі є не вирішені питання. Це торкається питань поняття, змісту, внутрішньої системи науки, термінології, методології та інше. Ці не вирішені питання впливають на якість досліджень проблем, пов'язаних з визначенням наднаціональних тенденцій з приводу формування універсальних цінностей і зближення національних правових систем. Також впливає на дослідження, які спрямовані на виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення та розвитку національного права України.

Метою даного дослідження є визначення та систематизація сучасних здобутків порівняльного правознавства, з приводу розуміння особливості її ролі у загальній юриспруденції. Це дає можливість для розуміння особливостей формування національних правових систем через характеристику реальності права у суспільстві.

Для досягнення мети були використані такі методи дослідження як формально юридичний, історичний та метод правового моделювання. Це дозволило визначити автору, сучасну роль порівняльного правознавства у юриспруденції.

Також у статті визначені можливості порівняльного правознавства вирішення таких проблем у правовому регулюванні, як формування механізму реалізації права для існування у суспільних відносинах реальності права, забезпечення прав, свобод людини і громадянина, проведення ефективної конституційної реформи. Саме на сьогоднішній день, важливим етапом розвитку науки стало формування теорії порівняльного правознавства у системі становлення національного права в рамках імплементації стандартів європейського права.

При дослідженні особливостей впливу знань порівняльного правознавства на інші науки юриспруденції автор прийшов до таких висновків: на основі дослідження та й узагальнення багатого пласту емпіричного матеріалу який торкається різних норм права, інститутів, галузей права порівняльне правознавство може визначати направлення, закономірності, тенденції та перспективи їх розвитку; порівняльне правознавство визначає загальні закономірності розвитку, становлення різних правових систем, визначає у їх формуванні загальне, особливе або неординарні, конкретні правові явища; порівняльне правознавство можна визначати як комплексну, універсальну та міждисциплінарну науку, яка досліджує загальні та специфічні закономірності виникнення і розвитку права, а також порівнює правові системи різних країн; у системі юридичних наук її можна віднести до теоретично-методологічних наук так і галузевих, тому визначати її можна як універсальну та міждисциплінарну науку юриспруденції.

Ключові слова: *реальність права, юриспруденція, порівняльне правознавство, конституційне право, права людини, система права, конституційна реформа, правова система.*

The article is sanctified to the problems of development of home comparative jurisprudence that include theoretical and methodological questions. In spite of the fact that science "Comparative jurisprudence" has already old history of development however such are the not decided questions. It touches questions of concept, maintenance, internal system of science, terminology, methodologies et al. These not decided questions influence on quality of researches of problems, related to determination of transnational tendencies concerning forming of universal values and rapprochement of the national legal systems. Also influences on researches that is sent to the exposure of general and specific conformities to law of origin and development of national right for Ukraine.

The purpose of this study is to identify and systematize the current achievements of comparative jurisprudence with a view to understanding its special role in general jurisprudence. This makes it possible to understand the peculiarities of the formation of national legal systems through the characterization of the reality of law in society.

To achieve this goal, the author used such research methods as formal legal, historical and legal modeling methods. This allowed the author to determine the current role of comparative jurisprudence in jurisprudence.

The article also identifies the possibilities of comparative jurisprudence to solve such problems in legal regulation as the formation of a mechanism for the implementation of law for the existence of the reality of law in social relations, ensuring the rights, freedoms of man and citizen, and conducting effective constitutional reform. To date, an important stage in the development of science has been the formation of the theory of comparative jurisprudence in the system of formation of national law within the framework of implementation of European law standards.

When studying the peculiarities of the impact of comparative jurisprudence knowledge on other legal sciences, the author came to the following conclusions: based on the study and generalization of a rich layer of empirical material relating to various legal norms, institutions, and branches of law, comparative jurisprudence can determine the directions, patterns, trends, and prospects for their development; comparative jurisprudence determines the general patterns of development and formation of different legal systems, identifies the general, special or extraordinary, specific legal phenomena in their formation; comparative jurisprudence can be defined as a comprehensive, universal and interdisciplinary science that studies general and specific patterns of the emergence and development of law, as well as compares legal systems of different countries; in the system of legal sciences, it can be attributed to theoretical and methodological sciences and branch sciences, so it can be defined as a universal and interdisciplinary science of jurisprudence.

Key words: *reality of law, jurisprudence, comparative jurisprudence, constitutional law, human rights, system of law, constitutional reform, legal system.*

Постановка проблеми. Основна проблема, як визначення порівняльного правознавства у системі класифікації правових дисциплін полягає у його багатогранності та широкому спектрі досліджуваних питань. Порівняльне правознавство охоплює історію розвитку, сучасний стан практики правового регулювання та аналіз правових явищ різних країн, вплив їх досвіду реалізації права на розвиток правової національної системи існуючих держав. Юридична компаративістика вивчає загальні та специфічні закономірності виникнення правових систем, що допомагає зрозуміти, як вирішуються правові проблеми реалізації права в різних юрисдикціях. Це сприяє поглибленому вивченню функціонування національного права та розвитку правової науки в цілому. Поглиблене вивчення порівняльного правознавства в Україні почалось з 1996 року після визначення її як незалежної, суверенної держави, що поставило глобальне завдання перед суспільством – формування національного права в рамках нової правової доктрини – «будування правової, демократичної держави». Це сприяло активному дослідженню досвіду різних розвинутих країн механізму реалізації права, аналізу особливості правової системи сучасної України, можливостей системі української системи права сприймати стандарти європейського права.

Метою результатів досліджень порівняльного правознавства – є побудування ефективного механізму правового регулювання для досягнення існування у суспільстві реальності права, тому що право, яке не виконує свою

основну функцію – регулювання суспільних відносин – стає правом декларативним, режим суспільних відносин починає існувати поза законом, відсутністю верховенства права та закону. Для визначення реальних проблем ефективності механізму правового регулювання потрібна чітка систематизація правових знань через побудування дійової системи юриспруденції, що дозволить науковцям-юристам ефективно, комплексно користуватись здобутками юриспруденції для вивчення та визначення нових правових явищ які існують зараз у різних галузях діяльності суспільства.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій показує, що у визначенні поняття та міста порівняльного правознавства у юриспруденції є два підходи. Такі автори О.М. Лисенко, О.Л. Бигич визначають дану дисципліну як метод теорії права, у результаті такого твердження місце порівняльного правознавства відноситься до теоретичних юридичних дисциплінах (теорія права, теорія держави і права, філософія права, історія держави і права, теоретичні розділи таких галузей права як цивільного, конституційного, адміністративного, кримінального та ін.) [1, 2, 3]. Ряд науковців, як С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янова, О.В. Петришин визначають порівняльне правознавство як окрему науку та дисципліну [4]. Саме широке застосування компаративістського методу привело до формування нової систематизації наукових знань про правові системи сучасності. Ці знання орієнтовані на одержання обґрунтованих відповідей про закономірності виникнення, функціонування, особливостей та розвитку сучасних

правових систем. Тому можна вважати порівняльне правознавство окремою юридичною наукою та дисципліною.

На сьогоднішній досі існує проблема визначення міста порівняльного правознавства серед наук та дисциплін юриспруденції. У даному дослідженні авторка спробує визначити порівняльне правознавство з позиції твердження, що дана дисципліна та наука є універсальною, комплексною і може визначатись як базовим елементом вивчення всієї різноманітності галузей права. Порівняльне правознавство є теоретичною та практичною наукою юриспруденції одночасно.

Таким чином, **метою даного дослідження** є визначення та систематизація сучасних здобутків порівняльного правознавства з приводу розуміння її ролі у загальній юриспруденції та особливостей формування національних правових систем через характеристику реальності права у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівняльне правознавство відіграє важливу роль у системі юриспруденції, виконуючи пізнавальну функцію та сприяючи глибокому вивченню правових явищ. З приводу об'єкту порівняльного права досі науковцями визначається у двох аспектах: 1) реальність права або 2) правова система. Якщо об'єктом порівняльного правознавства є правова реальність різних країн та континентів то вивчається в основному правова практика правового регулювання, механізм правового регулювання як система забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина. При визначенні об'єктом порівняльного правознавства категорії «правова система», то зазначена категорія «правова реальність» є складовим елементом поняття – «правова система». Саме правові системи, де їх складовими елементами є всі правові явища які існують у суспільстві через організацію системи публічної влади, є основним об'єктом вивчення порівняльним правознавством. Це дає змогу науковцям порівнювати та аналізувати правові системи у комплексній систематизації знань про право, виявляти їхні спільні та відмінні риси, а також вивчати правові процеси в різних суспільствах. Це дає універсальний, теоретично-загальний матеріал для проведення процесу правотворчості публічної влади

з позитивним результатом. Тобто прийняття нормативного акту з можливостями дійового механізму правового регулювання суспільних відносин. Таким чином, за нашою думкою, предметом порівняльного правознавства є – «правова система». Суб'єктом порівняльного правознавства є правова дійсність, тобто стан і зміни у правовій сфері, у тому числі правові системи різних країн, правові сім'ї, закони та інші правові акти, а також правові норми та ідеї. Іншими словами, це все, що пов'язане з правом та його розвитком у різних країнах світу.

Наукові дослідження порівняльного правознавства спрямоване на розширення наукових знань та є ефективним засобом вдосконалення національного права. Також порівняльне правознавство можна розглядати як спеціальне знання в галузі юридичної науки, що досліджує історію, сучасний стан та розвиток всіх правових явищ у суспільстві. Воно допомагає в розумінні та адаптації найкращих світових практик при реалізації права у суспільстві конкретної національної держави.

Порівняння правових явищ у юриспруденції було завжди, для зрозуміння формування ефективної системи правового регулювання суспільних відносин. Тому порівняльне правознавство в сучасному його розумінні сформувалося саме коли відбулись численні соціально-політичні зміни. Зараз розвиток національних сучасних правових систем відбувається в умовах глобалізаційних трансформацій капіталістичних ринкових відносин, що вплинуло на суттєво поширені контакти між державами в цілому, а також між їх суб'єктами публічної влади, які визначаються особливостями розвитку конституційних відносин між державним апаратом та суспільством. Взагалі, особливості правової системи визначаються розвитком конституційного та державного ладу для вирішення соціально-економічних та політичних конфліктних ситуацій які відбуваються у системі правового регулювання суспільних відносин. В цьому випадку конституційне право відіграє ключову роль у правовій системі держави. Воно визначає основи устрою держави, взаємовідносини між громадянами та державою, а також гарантує права і свободи людини. Конституція, як основний закон, має вищу юридичну силу та

впливає на всі інші галузі права. Воно забезпечує правовий порядок, стабільність та демократичний розвиток суспільства, визначаючи рамки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Нормативність, формальна визначеність та можливість захисту конституційних приписів засобами державної влади є ключовими характеристиками. Тому на сучасному етапі в Україні дуже важливо провести ефективну конституційну реформу [5]. Провести реальний механізм правового регулювання організації ефективної системи трьох гілок влади через конституційну реформу – це є можливість забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Саме якість розвитку конституціоналізму в країні визначає реальну базу розвитку демократичних інституцій для стабільності існування суспільства де існує ефективне правове регулювання будь-яких суспільних відносин. Ці відносини ускладнені інтернаціоналізацією та глобалізацією економіки, розвитком нових міжнародних торговельних політичних зв'язків, збільшення експорту капіталу та доступного ринку праці у всіх європейських країнах. У зв'язку з цим виникають потреби до вивчення іноземного законодавства та його порівняння з національним правом, що дає можливість використовувати досвід забезпечення законності у вирішенні будь-яких складних конфліктних ситуацій між суспільством та державою.

Така ситуація розвитку суспільства надає нові умови формування нових юридичних наук, тому саме порівняльне правознавство визначається у самостійну наукову дисципліну, яка використовує здобутки досліджень історії, теорії та філософії права, окремих галузей права. Тому у сучасному порівняльному правознавстві відбувається дві тенденції: 1) систематизація даних з приводу схожості та відмінності законодавстві різних країн а також 2) вивчення умов та причин формування особливих рис правових систем держав.

Незалежно від завдань, які стоять перед конкретними порівняльними дослідженнями права і пов'язаних з ним явищ правову систему або окремі елементи змісту цієї категорії можна розглядати порівняльне правознавство як загальну правову дисципліну або як спеціальну (галузеву) дисципліну. Предметом спеці-

ального порівняльного правознавства є окремі компоненти системи права – галузі, інститути, норми права, тобто все те, що входить у спеціальне знання галузевої юридичної науки.

Порівняльне правознавство, на нашу думку, слід розглядати як ефективний засіб забезпечення вдосконалення національного права. Адже глибоке розуміння всіх переваг і недоліків власної системи права можливе лише за умови знання того, чим вона відрізняється і в чому є спільною з правовими системами інших країн. Саме тому порівняння досвіду правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності інших держав дає багатий матеріал для полегшення розуміння сутності і пошуку шляхів вирішення правових проблем своєї країни.

Нині у центрі уваги юристів-компаративістів знаходяться три повні комплексні проблеми:

1) визначення предмету, об'єкта та суб'єктів систематизації досліджуваного матеріалу;

2) дослідження типології правових систем в рамках нових державоутворень та розвитку організації функціонування права у глобалізаційних соціально-економічних та політичних процесів;

3) систематизація галузевих наук з появою нових галузей права, тому що відбувається процес юридикації різних наук сучасності (наприклад: медичне право, кіберзлочинність, судова психологія, правова статистика).

Саме таке сучасне становище розвитку права надає існування різних підходів визначення «Порівняльного правознавства» у системі юриспруденції. Так, є дослідники-компаративісти які відносять «Порівняльне правознавство» до звичайного порівняльного методу, який існує у систематизації знань будь-якої науки юриспруденції, а саме як звичайний метод дослідження. Тому, визначати порівняльне правознавство окремою дисципліною у системі юриспруденції не потрібно [6, 7].

Інші дослідники компаративістики, вважають, що «Порівняльне правознавство» як окрема галузь права та самостійна юридична дисципліна й наука. Така точка зору зараз домінує у юриспруденції. Це пояснюється тим, що сучасні, нові правові явища не можливо розглядати, досліджувати, визначати їх особливості, характерні риси в рамках однієї науки

юриспруденції. Для повного аналізу правового явища повинен бути комплексний підхід, що надає таку можливість саме порівняльне правознавство [8]. Хоча й досі залишаються питання з приводу розуміння, що повинно бути в основі розмежування різних правових дисциплін – це практичні потреби, академічні дослідження правових явищ, формування правового світогляду юристів?

При визначенні «Порівняльного правознавства» як самостійної, окремої юридичної науки і дисципліни визначається й її міжнаціональний характер, тому що дослідження відбувається не тільки проблем функціонування кожної національної правової системи але й аналіз проблем у площині порівняльного аналізу різних правових систем інших держав. Це також надає дисципліні та науці «Порівняльного правознавства» комплексний характер, тому що теоретично й практично неможливо глибоко та всебічно зрозуміти порівняльні правові норми, галузі, інститути, які виникли та розвивались у різноманітних історичних, національних, культурних, політичних та ідеологічних умовах, без глибокого розуміння та врахування особливостей даного соціального середовища. Сам процес проведення порівняльних досліджень у галузі держави і права неможливо без аналізу історичної природи та особливостей процесу розвитку правових систем та інститутів, характеристики їх теорій, правил, доктрин при визначенні основних принципів права за допомогою всебічного аналізу минулого права. Тому зараз історичний підхід до проведення порівняльно-правових досліджень був доповнений соціологічними, політологічними, культурологічними та іншими підходами. Таким чином, можна стверджувати, що порівняльне правознавство є комплексною наукою та дисципліною з наявністю універсальних, загальних висновків про правові явища які можуть застосовуватись до кожної науки та дисципліни юриспруденції [9].

Вивчення порівняльного правознавства можливо, на наш погляд, тільки спираючись на національне право. Саме розуміння особливостей розвитку національної системи права є основою формування, систематизації знань порівняльного правознавства, тому дана дисципліна юриспруденції має національний, вну-

трішньо системний характер з використанням правових досліджень які є міжсистемними та міжнаціональними. Тобто, за своїм характером та природою це міжсистемна та міжнаціональна наука юриспруденції. Порівняльне правознавство багато аспектне, комплексно функціональне, що дає їй можливість надавати як науково-теоретичні так й практико-прикладні результати для забезпечення реальності права у суспільних відносинах. Саме порівняльне правознавство систематизує знання про правові системи сучасності, узагальнення та систематизації результатів конкретних порівняльно-правових досліджень; розробка конкретних шляхів формування ефективності національного права при проблемах механізмів правового регулювання, правового забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина; дослідження питання з приводу реєпції іноземного права. Особливо це актуально у нашій сучасній вітчизняній науці порівняльного правознавства, коли визначаємо проблеми імплементації європейських стандартів у національне право України.

Потрібно зазначити, що вивчення порівняльного правознавства дає змогу глибоше зрозуміти власну національну правову систему, проаналізувати проблеми правового регулювання інших держав їх досвід вирішення цих проблем і можливість використати цей досвід вже у своїй національній правовій системі. Систематизація знань порівняльного правознавства сприяє поглибленню розуміння міжнародного та національного правопорядку з позиції сучасного часу та нових проблем формування механізму правового регулювання забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Саме наявність практичних правових гарантій надає основу стабільності розвитку суспільства, держави. Забезпечення їх існує в площині правових джерел формування системи права, як одного з основних правових елементів змісту правової системи. Порівняльне правознавство на сьогодні виконує важливу функцію у галузі наукових державно-правових досліджень з приводу розробки загальних правових доктрин розвитку національного права. На нашу думку, як міждисциплінарна та багато дисциплінарна юридична наука вона має вагомий вплив на загальнотеоретичні, історичні,

філософськи дослідження права, а також й на галузеві правові науки. У міру розвитку порівняльного правознавства галузеві дослідження права з використанням нових знань цієї універсальної науки є тільки ширше та глибше. На сьогоднішній день нові дослідження порівняльного правознавства мають характер у юриспруденції науково-інформаційний, академічний та теоретико-методологічний. Сучасні компаративісти, з урахуванням нових проблем правового регулювання глобалізаційних процесів у суспільстві систематизують не тільки емпіричний матеріал у вигляді конкретних норм, інститутів, галузей права, але й досліджують теоретично-концептуальні та доктринальні аспекти розвитку права [10, с. 111].

Висновки. Таким чином, на основі дослідження та й узагальнення багатого пласту емпіричного матеріалу який торкається різних норм права, інститутів, галузей права порівняльне правознавство може визначати напрямлення, закономірності, тенденції та перспективи їх розвитку.

Порівняльне правознавство визначає загальні закономірності розвитку, становлення різних правових систем, визначає у їх формуванні загальне, особливе або неординарні, конкретні

правові явища. Тобто відбувається дослідження закономірностей розвитку правових систем, що дає можливість визначити ефективний правовий досвід забезпечення реальності функціонування права. Саме розробка ефективного механізму реалізації права є основною потребою забезпечення стабільного розвитку соціально-економічних відносин будь-якої країни для реальності існування державного суверенітету та його суб'єктності.

Тому порівняльне правознавство можна визначати як комплексну, універсальну та міждисциплінарну науку, яка досліджує загальні та специфічні закономірності виникнення і розвитку права, а також порівнює правові системи різних країн. Вона дозволяє вивчати національне право глибше, виявляючи, як однакові юридичні проблеми вирішуються в різних юрисдикціях. Дослідження в цій галузі охоплюють історію становлення та сучасний стан розвитку національного права країни.

У системі юридичних наук її можна віднести до теоретично-методологічних наук так і до галузевих. Враховуючи весь загальний спектр досліджень даної науки її можна зазначати як універсальну та міждисциплінарну науку юриспруденції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисенко О. М. Порівняльне правознавство як наука та його місце в системі юридичних наук : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2001. 19 с.
2. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2003. 38 с.
3. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. Л. Бигич. К., 2002. 17 с.
4. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В., Лук'янов І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.
5. Див.: Магновський І.Й. Конституційна реформа в Україні: виклики сучасності. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. №1. С. 6-10; Чукаєва В.О. Конституційна реформа та рівень нормативно-правового забезпечення змін системи публічного управління в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. №1. С. 48–53.
6. Хавронюк М.І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. Право.ua. 2017. №1. С. 5–9.
7. Баранова Ю.О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень. Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.
8. Чернецька О.В., Шилінгов В.С. Юридична компаративістика як самостійна юридична наукова дисципліна. Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». 2009. №1. С. 23–28.

9. Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. Харків: Право, 2016. Т.3. Загальна теорія права / ред-кол. О.В.Петришин (голова) та інш.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держав і права ім. В.М. Корецького НАН України; нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

10. Kozolchuk B..111. Trends in comparative legal research: apropos dainow's the role of judicial decisions and doctrine in civil low and in Mixed Jurisdictions. The American Journal of Comparative Low. 2004. Vol. 24. P. 109–124.